

**СПРАВАЗДАЧЫ ОБЕР-ПРАКУРОРА СВЯЦЕЙШАГА СІНОДА
ЯК КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ МІЖКАНФЕСІЙНЫХ АДНОСІН
НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯЎ У ПАЧАТКУ XX ст.**

Кароль Маргарыта Міхайлаўна

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт (г. Мінск, Беларусь)

У артыкуле на прыкладзе справаздач обер-пракурора Свяцейшага Сінода за 1903–1904 гг. і 1905–1907 гг. разглядаецца звалюцыя афіцыйнага дыскурсу ў дачыненні да міжканфесійных адносін у беларускіх губернях. Паказана, што справаздача 1903–1904 гг. мела пераважна статыстычны характар і канстатавала колькасны рост праваслаўя, у той час як справаздача 1905–1907 гг. зафіксавала масавыя пераходы ў каталіцтва пасля Указа ад 17 красавіка 1905 г., дэтальна апісвала дзейнасць каталіцкіх брацтваў і польскіх школ. Зроблена выснова, што супастаўленне гэтых дзвюх справаздач дае каштоўны матэрыял для рэканструкцыі як афіцыйнай пазіцыі царквы, так і рэальных практык міжканфесійнага ўзаемадзеяння на тэрыторыі Беларусі ў пачатку XX ст.

Справаздачы обер-пракурора Свяцейшага Сінода з'яўляюцца важнай крыніцай па гісторыі дзяржаўна-царкоўных адносін у Расійскай імперыі, а таксама па гісторыі міжканфесійных стасункаў. Асабліваю цікавасць ўяўляюць тыя раздзелы справаздач, якія датычацца епархій з «инославным» насельніцтвам – у першую чаргу Мінскай, Гродзенскай, Магілёўскай, Полацкай, а таксама Літоўскай. Найбольш паказальным з'яўляецца параўнанне дзвюх справаздач: за 1903–1904 гг. і за 1905–1907 гг., якія прыпадаюць на пераломны перыяд да і пасля абвяшчэння Указа ад 17 красавіка 1905 г. «Аб умацаванні асноў верацярпімасці». У гэты час на тэрыторыі заходніх губерняў, у тым ліку беларускіх, адбыліся масавыя пераходы нашчадкаў колішніх уніятаў і каталікоў, якія раней лічыліся праваслаўнымі, у рыма-каталіцтва. Справаздача за 1903–1904 гг. складзена непасрэдна перад выданнем Указам, а справаздача за 1905–1907 гг. падводзіць першыя вынікі яго дзеяння. Параўнанне гэтых дакументаў дазваляе ўбачыць, наколькі змянілася сітуацыя ў канфесійнай сферы і як гэта знайшло адлюстраванне ў афіцыйным дыскурсе. Абедзве справаздачы даюць багаты параўнальны матэрыял для разумення таго, як праваслаўная царква тлумачыла працэсы міжканфесійных пераходаў у гэты пераломны перыяд.

Справаздача за 1903–1904 гг. мела пераважна статыстычны характар. Асноўная ўвага ў ёй надавалася падліку колькасці праваслаўных, нараджэнняў, смерцяў, а таксама далучэнняў да праваслаўя. Агульная колькасць праваслаўных у імперыі дасягала 86–88 мільёнаў душ, штогадовы прырост складаў каля 1,7 мільёна; далучэнне іншаверцаў у 1903–1904 гг. склала каля 5,9 тысячы чалавек, а «сектантаў» – каля 1,2 тысячы [1, с. 130]. Аўтар справаздачы адзначаў, што народ у цэлым захоўваў «цвёрдыя парасткі сапраўднага хрысціянскай асветы», хоць і не быў пазбаўлены заган – п'янства, распусты, гультайства [1, с. 132]. Паводле справаздачы, на тэрыторыі епархій са шматлікім каталіцкім насельніцтвам (у тым ліку Гродзенскай, Полацкай, Магілёўскай) праваслаўная паства знаходзілася ў «вельмі неспрыяльных умовах» з-за варожых адносін з боку іншаверцаў і актыўнай дзейнасці ксяндзоў, якія імкнуліся адхіліць праваслаўных ад царквы. Нягледзячы на гэта, у справаздачы падкрэслівалася, што большасць праваслаўнага насельніцтва заставалася адданай праваслаўю, а духавенства паспяхова процідзеінічала каталіцкім захадам. Сярод іншага, вынікам гэтага стала далучэнне да праваслаўнай царквы 5 946 іншаверцаў у 1903–1904 гг. [1, с. 145]

Такім чынам, справаздача 1903–1904 гг. стварала ўражанне адноснага дабрабыту: праваслаўе колькасна расло, місіі працавалі, а іншаверцы хоць і «варожыя», але іх дзейнасць не набывала пагрозлівых маштабаў.

Справаздача за 1905–1907 гг. выглядае зусім інакш. У ёй больш шырока апісвалася рэлігійная сітуацыя ў беларускіх губернях, а статыстычныя даныя саступілі месца падрабязным якасным апісанням. У дакуменце прызнавалася, што абвяшчэнне свабоды веравызнання прывяло да «адпадзення многіх тысяч рускіх людзей, зарэгістраваных праваслаўнымі, у рыма-каталіцтва» [2, с. 123]. Больш за тое, аўтар справаздачы тлумачыў гэта не раптоўным збегам грамадска-палітычных абставін, а доўгай папярэдняй гісторыяй: «таропкасць улад у справе ўз'яднання ўніятаў, ужыванне імі пры гэтым мер

адміністрацыйных» сфарміравалі шматлікі кантынгент «упартых», якія толькі чакалі магчымасці вярнуцца ў каталіцтва. Такое прызнанне з боку афіцыйнай інстанцыі пацвярджае, што перавод у праваслаўе ў 1839 г. (ліквідацыя ўніяцкай царквы) і 1875 г. (ліквідацыя Холмскай уніяцкай епархіі) не прывёў да рэальнай змены канфесійнай ідэнтычнасці пэўнай часткі насельніцтва.

Акрамя таго, у справаздачы за 1905–1907 гг. змяшчаліся дэталёвыя апісанні дзейнасці каталіцкага духавенства на тэрыторыі заходніх губерняў. У тэксце пералічваліся касцельныя брацтвы (да 80 на тэрыторыі Беларусі), акрэслівалася іх структура, адзначаліся абрады пры ўступленні ў іх, штогадовыя «кансаляцыі» (нефармальныя ўрачыстасці), якія прыцягваюць праваслаўных [2, с. 132]. Асобна згадваліся «тэрцыяры» – жанчыны, якія, паводле ацэнкі аўтараў, вылучаліся асаблівай актыўнасцю ў прапагандзе каталіцтва. Апісваліся польскамоўныя школы – як легальныя, так і таемныя, дзе дзеці навучаліся польскай грамаце і каталіцкаму веравучэнню, а таксама атрымлівалі бясплатнае харчаванне, што прыцягвала бедных праваслаўных бацькоў. Сцвярджалася, што меў месца нават эканамічны ўціск: працадаўцы-палякі патрабавалі ад работнікаў пераходу ў каталіцтва або хаця б згоды працаваць ў праваслаўныя святы. Нават у бальніцах і аптэках, паводле справаздачы, нібыта адбывалася знешне непрыкметнае выцясненне праваслаўных сясцёр і лекараў і замена іх каталічкамі і каталікамі.

Важным адрозненнем з’яўляецца тое, што ў справаздачы 1905–1907 гг. аўтар прызнаваў слабасць пазіцыі праваслаўнага духавенства. У Вільні ў 1907 г. налічвалася толькі два прыходскія святары з вышэйшай багаслоўскай адукацыяй, тады як каталіцкія ксяндзы мелі яе амаль усе [2, с. 130]. Большасць сялян, як адзначалася, непісьменныя, не разумелі сэнсу малітваў і абрадаў, што рабіла іх уразлівымі да любой прапаганды. У справаздачы не толькі былі зафіксаваны праблемы, але і прапанаваны шляхі іх вырашэння: стварэнне царкоўных школ з лепшым матэрыяльным забеспячэннем настаўнікаў, наданне гэтым школам місіянерскага характару, узнаўленне праваслаўных брацтваў, адкрыццё новых манастыроў, павышэнне місіянерскай падрыхтоўкі духавенства [2, с. 133].

Такім чынам, параўнанне справаздач паказвае, што гэтыя дакументы з’яўляюцца не проста статыстычнымі выкладкамі, а сведчаннем эвалюцыі дзяржаўна-царкоўнай палітыкі. Для разумення міжканфесійных адносін у беларускіх губернях найбольшую каштоўнасць мае справаздача за 1905–1907 гг., у якой зафіксаваны рэальныя механізмы канверсій, сацыяльны ціск, адукацыйныя практыкі і рэакцыя афіцыйных улад на новыя ўмовы верацярпімасці. Справаздача за 1903–1904 гг. служыць важным фонам, паказваючы, што праблема «ўпартых» існавала і да выдання Указа, але замоўчвалася або мінімізавалася. Разам узятая, яны даюць цэласнае ўяўленне аб супярэчнасцях канфесійнай палітыкі на тэрыторыі беларускіх губерняў у пачатку XX ст.

Літаратура

1. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего синода по ведомству православного исповедания за 1903–1904 годы. – Петроград : Синод. Тип., 1886–1916. – 1909. – XI, 352, 149 с.
2. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего синода по ведомству православного исповедания за 1905–1907 годы. – Петроград : Синод. Тип., 1886–1916. – 1910. – XII, 304, 268 с.